

Mir s Bogom Stvoriteljem — mir sa cijelim stvorenim svijetom

Papina poruka za Svjetski dan mira — prvi papinski dokument o ekologiji

Erna VESELY

I za ovaj Svjetski dan mira, 1. siječnja 1990, očekivalo se da će Papa pod nekim novim vidikom progovoriti o miru. Ivan Pavao II iznenadio je javnost tekstom o ekologiji, koja je još nedavno bila predmet fantazije »bradatih muzitelja koza«, »pacifistička varijanta političke kontestacije«, kako je rekao kardinal Etchegaray predstavljajući dokument u vatikanskoj dvorani za tisak. Papa se hrabro ubrojio među »zelene«, upozorio svjetsku javnost da o ekolozijskom pitanju ovisi svjetski mir, da bezobzirno korištenje zemljinih sirovina stvara opću nesigurnost, te da taj novi oblik pojedinačnog i zajedničkog egoizma može uroditi sukobima. Neke su prijetnje u posljednje vrijeme postale konkretne: svi osjećamo posljedice zagrijavanja zemlje, zagađenja voda, mora, bili smo prisiljeni zamisliti se nad Černobilom, dnevice se borimo sa smogom, novine pišu o ozonskim rupama i tumorima. Opljačka li čovjek zemlju, uništiti će samoga sebe.

Pred nama je sada prvi dokument u cjelosti posvećen ekologiji, napisan kao poruka na desetak stranica u talijanskom tekstu; on je novost, iako je Papa Wojtyła već dotaknuo problem zagađenja u nekim prijašnjim intervencijama, kao u *Redemptor Hominis* (br. 8 i 15), u *Sollicitudo rei socialis* (26 i 34), i u govorima na putovanjima. I Pavao VI govorio je o ekolozijskim problemima u *Octogesima Adveniens* (21) i u poruci Konferenciji Ujedinjenih Naroda u Stocholmu u lipnju 1977. o problemu okoline. U sklopu novonastalih odnosa između Vatikana i Sovjetskog Saveza ta je poruka za Svjetski dan mira, osim na uobičajenim svjetskim jezicima, objavljena i na ruskom.

SADRŽAJ PORUKE

Svjetski mir ne ugrožava samo trka u naoružanju, lokalni ratni sukobi, nepravde unutar naroda i među narodima, već i nepoštivanje prirode

neumjerenim korištenjem sirovina, te postupnim pogoršanjem kvaliteta života. To stvara osjećaj: neizvjesnosti, nesigurnosti, budi zajednički egoizam, gomilanje, utaju. Budući da je propadanje okoliša raširena pojava, čovječanstvo je postalo svjesno da ne može više raspolagati zemaljskim dobrima kao u prošla vremena. Zabrinuto je javno mišljenje i političari. Znanstvenici proučavaju uzroke. Oblikuje se ekologijska svijest, koju se ne smije zagušiti, već treba da joj se pomogne da se razvije i dozrije, da nađe prikladni izraz u konkretnim programima i pothvatima (1). Moglo bi se reći da Papa već u samom početku dokumenta »posvećuje« ekologiju, pri čemu naglašava da je pitanje o okolini vezano uz mnoge etičke vrednote temeljne važnosti za razvoj miroljubivog društva. Međuovisnost mnogih izazova s kojima se današnji svijet mora suočiti traži usklađena rješenja, utemeljena na dosljednom moralnom pogledu. Time je ekologijsko pitanje već u uvodnom poglavlju uzdignuto do moralne razine, koja se za kršćanima naslanja na uvjerenja preuzeta iz Objave. Prelazeći zatim na tumačenje tekstova starozavjetnog prikaza stvaranja svijeta i čovjeka, Papa se nada da bi u toj biblijskoj poruci mogli naći polazište za razmišljanje i oni koji ne dijele kršćanska vjerska uvjerenja (2).

Stvoriteljskim činom Bog ustanovljuje i pravi odnos između čovjeka i svega stvorenog svijeta: prvi ljudi (Adam i Eva) pozvani su razboritošću i ljubavlju vladati zemljom, ostvarujući tako Božju zamisao. Grijehom su zauvijek slomili prvotni sklad. Rezultat je čovjekova alijenacija, otuđenje od samog sebe, smrt, bratoubojstvo, te izvjesna pobuna zemlje protiv čovjeka (3). Sveti Otac nudi ekološkom pokretu najmeditiranije biblijske tekstove, a ekologiju uvodi u svijet teološkog razmišljanja i bogate kršćanske duhovnosti: Adam i Eva svojim protivljenjem Stvoriteljevoj zamisli postaju prvi grešnici protiv okoliša. Otada stvoreni svijet, podvrgnut prolaznosti, zajedno sa svim Sinovima Božjim otajstveno teži za svojim slavnim oslobođenjem. Biblijski tekstovi tako daju novo svjetlo i snagu promjeni čovjekova odnosa prema stvorenome, koje je za kršćane Kristovom smrću i uskrsnućem već sada izmireno s Ocem. Obnovljeno čovječanstvo i stvoreni svijet nisu podvrgnuti ropstvu, smrti i raspadanju, nego već sada primaju novi život u očekivanju nove zemlje i novog neba (4).

»Trpljenje zemlje« doživljavaju i oni koji nisu kršćani. Nered koji je čovjek uzrokovao svojim udaljavanjem od Stvoriteljeve misli neizbježno se odražava na cijelom stvorenom svijetu. Ako čovjek nije u miru s Bogom, nema mira ni za Zemlju. Svi vide kakvo je pustošenje u svijetu prirode uzrokovalo ljudsko ponašanje, koje ne vodi računa o potrebama prirodnog reda i sklada. Mogu li se popraviti štete? Očito je da nije više dovoljno ispraviti nerazumnu upotrebu zemljinih sirovina već treba da se suočimo s »dubokom moralnom krizom, čiji je zabrinjavajući vidik uništenje okoliša« (5).

Ekologijska je kriza moralni problem. Mnoga otkrića donijela su čovječanstvu blagostanje, no primjena nekih u industriji i zemljoradnji djeluje negativno. Svaki zahvat u ekosustav mora pratiti razmišljanje o posljedicama na drugim područjima, o blagostanju budućih naraštaja. Neke štetne pojave, kao gubitak ozona, dosegle su kritične razmjere, a uzrok je industrijalizacija, koncentracija stanovništva po gradovima, energetska potrošnja, nekontrolirano uništavanje šuma, industrijski otpad,

upotreba fosilnih goriva. Sve to škodi atmosferi i okolišu, stvara meteorologijske promjene, ugrožava zdravlje i može uzrokovati potapanje niskih zemljinih površina. Šteta je možda u nekim slučajevima nepopravljiva, a u nekim se može zaustaviti, ali za to bi trebalo da cijela ljudska zajednica, države, međunarodne organizacije i pojedinci prihvate svoju odgovornost (6). No nepoštivanje je života najdublji znak da ekologijsko pitanje ima moralni značaj. Proizvodnja i ekonomijski interesi imaju prednost pred dobrom pojedine osobe, pa i cijelih naroda. Zagađenje i razaranje okoline plod su ograničenog i neprirodnog shvaćanja, pa čak i prezira prema čovjeku. Uništenje životinjskih i biljnih vrsta, bezobzirno korištenje sirovina u ime napretka i blagostanja — sve to nije na korist čovječanstva. Prije svega, zabrinjavaju »nevjerovatne mogućnosti biologijskog istraživanja«, genetska manipulacija, razvijanje novih biljnih i životinjskih vrsta, te »posezanje u početke ljudskog života«. Papa upozorava da »ravnodušnost ili odbacivanje temeljnih etičkih normi na tako delikatnom području vodi čovjeka u samouništenje«. Složenost je ekologijskog problema očita, a rješenje je u poštivanju života, u smislu za cjelovitost stvorenog svijeta i dostojanstvo osobe. To je temelj zdravog ekonomijskog, industrijskog i znanstvenog napretka (7).

Rješenje je problema u poštivanju i čuvanju sklada, dinamičnoj ravnoteži u svemiru, o čemu nam govore teologija, filozofija i znanost. Zemlja je zajednička baština, njezini plodovi služe dobru svih, a ne tek malobrojnih povlaštenih; pojedinačna ili kolektivna pohlepa i egoizam protive se stvorenom redu koji je upisan u međuovisnost (8). Sve više je potreban »bolje usklađen sistem upravljanja Zemljinim sirovinama na međunarodnoj razini«. Problem zaštite i čuvanja okoliša prelazi granice pojedinačnih država. Rješenje je u međunarodnom nastojanju, iako su organizacije i sredstva još uvijek neprikladni za razvijanje usklađenog plana, a postoje i brojne političke nacionalne i ekonomijske prepreke. Potreba da se nešto poduzme na međunarodnoj razini ne umanjuje odgovornost pojedinih država, koje moraju zaštititi atmosferu i biosferu, nadzirati djelovanje tehnologijskih i znanstvenih otkrića. Danas se sve više govori o pravu na sigurni okoliš kao o pravu koje mora ući u podanašnjenu Povelju o ljudskim pravima (9).

Iz suvremene ekologijske krize može se izaći tek solidarnošću, koja koristi jačanju miroljubivih veza među državama, industrijaliziranim i onima u razvoju. Od slabo industrijaliziranih zemalja ne može se zahtijevati ono što ne primjenjuju industrijalizirane. No ni zemlje koje se industrijski razvijaju ne mogu ponavljati tuđe pogreške zagađujući okolinu, uništavajući šume, neograničeno se koristeći sirovinama. Nikakav plan, nijedna organizacija neće moći ostvariti potrebne promjene ako narodi cijeloga svijeta ne budu zaista uvjereni da ekologijska kriza zahtijeva novu solidarnost i da je ona bitna za mir (10). Nema ekologijske ravnoteže bez suočavanja sa strukturalnim oblicima siromaštva u svijetu. Osiromašeno stanovništvo napušta zemlju i seli se u bijedna predgrađa. Prezadužene zemlje rasprodaju svoju prirodnu baštinu i time stvaraju ekologijsku neravnotežu. Ne mogu se međutim samo siromasi optužiti za nju. Mora im se pomoći, jer je zemlja i njima povjerena kao i svim drugima. Siromaštvo se

može svladati hrabrom reformom struktura, novim odnosima između država i naroda (11). Svim nedaćama Papa pribraja i kemijski, bakteriologijski i biologijski rat, čije se oružje i dalje istražuje u laboratorijama i prijeti prirodnoj ravnoteži. Ne samo svjetski, već i pokrajinski ratovi, koliko god bili ograničeni, uništavaju ljudske živote, društvene strukture, žetvu, vegetaciju, truju zemlju i vode. Preživjeli moraju započeti život u vrlo teškim prilikama (12).

Suvremeno je društvo pozvano ozbiljno ispitati svoj način života, koji je na mnogim stranama svijeta bitno obilježen hedonizmom i konsumizmom, ne obazirući se na štetu. Ozbiljnost ekologijskih neprilika govori o dubini čovjekove moralne krize. »Kad nema smisla za vrijednost osobe i ljudskog života, nema zanimanja ni za druge, ni za Zemlju.« Želimo li biti pošteđeni negativnih posljedica nemara malobrojnih, naš dnevni život mora prožimati skromnost, umjerenost, samosvladavanje i duh žrtve. Hitno valja odgajati za ekologijsku odgovornost prema samima sebi, drugima i okolini. Taj odgoj nema ni političku ni ideologijsku svrhu, ne temelji se na nekom odbacivanju suvremenog svijeta i priželjkivanju izgubljenog raja. To je istinsko obraćenje u načinu mišljenja i ponašanja, pri čemu Crkve, vjerske institucije i organizacije imaju određenu ulogu, iako je prva odgojiteljica obitelj (13).

Ne smije se zaboraviti ni estetska vrijednost stvorenoga. Priroda vraća mir i vedrinu (14). Ekologijski problem takvih je dimenzija da smo svi odgovorni, pa hitno valja uskladiti i utvrditi dužnosti i zadatke pojedinaca, naroda, država i međunarodne zajednice. Time se gradi i jača mir. Ljudska je osoba zbog svoje slobodne volje odgovorna za čuvanje reda u stvorenom svijetu radi dobra novih naraštaja. Budući da se nereligiozne osobe osjećaju odgovorne za zajedničko dobro i okolinu, još više to moraju biti svi oni koji vjeruju u Boga Stvoritelja. Kršćani posebno osjećaju da su zadaci unutar stvorenoga, dužnosti prema prirodi i Stvoritelju sastavni dio njihove vjere. Međuvjerska i ekumenska suradnja može tu naći široki prostor djelovanja (15). Sveti Otac na kraju poziva katolike da se brinu za stvoreno sviješću da je Krist sve otkupio, te da je sve stvoreno pozvano pridružiti se čovjeku u slavljenju Boga. Sveti Franjo, zaštitnik ekologa, primjer je poštivanja cjelovitosti stvorenog u bratimljenju sa svim što je svemogućí Bog dobrim i lijepim stvdao; on nas sjeća dužnosti da poštujemo i čuvamo stvoreno u sklopu šireg i uzvišenijeg ljudskog bratstva (16).

OZBILJNOST EKOLOGIJSKE KRIZE

Papina je poruka upućena svima. Svi trošimo, raspoložemo, uništavamo. Svi se također nekako nadamo da su sirovine neiscrpive, tehnologijski napredak beskonačan, pa možemo nemilosrdno udariti po prirodi i koristiti se njome kako poželimo. Ona će se već snaći i nadoknaditi oteto. Glavno je da mi imamo iz dana u dan sve više, napose što jeftinije energije. Simbol našeg razvitka sigurno je automobil. Značajno je da smo broj automobila u svijetu od pedeset tisuća u poratno vrijeme podigli do 1988. na četrsto milijuna, a željeli bi ga imati i stanovnici trećeg svijeta... Ljutimo se među-

tim zbog toga što je olovo stiglo do jabuka, što svakojaku kemiju jedemo u povrću, dok bi nas radioaktivno zagađenje moglo i genetski mijenjati.

Zloguki proroci ekologije — te znanosti za koju se prvi put čulo u prošlom stoljeću, a stvarno se razvila u drugoj polovici našeg — tvrde da je propadanje našeg planeta započelo, da smo ugroženi, prijeti nam sve toplija klima, gubitak ozonske površine, širenje pustinje, zastoj u razvitku, proizvodnji hrane, glad, bolesti itd. Ekolozi govore da su sirovine ograničene, a priroda više ne može nadoknaditi nanесenu štetu, da nema više maksimalnog profita uz najnižu cijenu, bez zaštite prirode. Došlo je vrijeme kad se moramo pitati o svom mentalitetu i običajima, o besmislenosti- ma naše potrošačke civilizacije.

KRŠĆANSTVO KAO UZROK EKOLOGIJSKE KRIZE?

Čovjek je na početku ljudske povijesti živio u strahu od prirode. U strahopoštovanju ispunio ju je različitim manje ili više neprijateljski raspoloženim bogovima. Bitnu promjenu u čovjekovu ponašanju i mentalitetu izazvala je Objava. Naučila ga je da priroda nije ni bog ni demon, već dobro kojim je čovjek pozvan upravljati. Nije vlasnik, iako je posebna njegova situacija u odnosu na sve stvoreno. No starozavjetni židovski pragmatični stav prema prirodi — povezan s kršćanskim antropocentrizmom, koji se iz male židovske zajednice uz pomoć kršćanstva rasuo po velikom rimskom carstvu, upio grčko-rimsku baštinu s njenom agresivnom civilizacijom i materijalizmom, čemu je kasnije u Europi dodan germanski i slavenski prinos — urodio je posebnim nepošivalačkim stavom prema prirodi, napadom na biosferu. Naknadni tehnički napredak još je više udaljio čovjeka od prirode, on se prema njoj počeo postavljati kao vlasnik i drski iskorištavatelj. Biblijski i kršćanski antropocentrizam bio mu je poticaj da razvije svijest o svojoj nadmoćnosti nad prirodom, počeo je njome manipulirati i nezadrživo je mijenjati. Sad se međutim s raznih strana čuju optužbe, da su zapadni čovjek, zapadnja civilizacija, Evropljanin, zapravo kršćanin i kršćanstvo, krivi za taj nepoštedni napad na prirodu. Kršćanski mentalitet kriv je za aroganciju prema prirodi, za želju da je koristi, »podloži sebi«, da »vlada stvorovima« (Post 1,28). Kršćanski antropocentrizam bio bi prema tome kriv za sadašnju ekologijsku krizu (»Chi è responsabile dell'attuale degrado ecologico?«, *Civiltà Cattolica*, br. 3350, 20. 1. 1990.).

Neme sumnje da je kršćanstvo imalo odlučujuću ulogu u razvitku zapadnog svijeta i civilizacije. Ono je oduzelo prirodi božanski karakter i postavilo čovjeka u središte i na vrh svega stvorenoga. Tako je pospješilo razvoj znanosti i tehnike, korištenje prirodnih sirovina, što je poboljšalo uvjete života na Zemlji. Sve to može mu se upisati samo u zaslugu, pa kršćanstvo ne može biti odgovorno za pogrešnu upotrebu znanstvenog i tehničkog napretka i za njegove štetne posljedice za čovjeka i okolinu, za smjer kojim je sav suvremeni napredak krenuo. Stvoreni svijet predan je čovjeku da ga upotrijebi za dobro, stvoreni svijet je za čovjeka — tvrdi kršćanski antro-

pocentrizam. »Podlaganje« ne znači despotsko korištenje prirode, neograničenu upotrebu, napad na prirodu. »Vladanje nad stvorovima« uključuje pravednost, oslobađanje, brigu za stvorove. Priroda je dana čovjeku da mu služi, nije njegovo vlasništvo, on vlada Zemljom po Božjem poslanju, kao Božji namjesnik. Bog je i dalje vlasnik, gospodar stvorenog. Čovjekov je zadatak da razborito i s ljubavlju upravlja i čuva povjereno, onako kao što Bog čuva i upravlja svijetom koji je stvorio. Budući da je čovjekovo vladanje ovisno o Bogu, ne smije biti despotsko, još manje razorno, jer Bog želi da se sačuva ono što je stvorio, da se razvije, želi da Zemlja čovjeku bude prikladna za život i da njezina dobra svima posluže.

U biblijskom poimanju vladanje je vezano uz sliku. Naime, u semitskom svijetu kralj, koji ne može biti posvuda, postavlja po posjedima svoju sliku, znak da ima pravo na određeno područje. Čovjek je Božja slika, postavljen na Zemlju da bude znak, da svojom prisutnošću obilježi Božje vlasništvo i vladanje nad Zemljom. Tako u biblijskom i kršćanskom smislu čovjek nije apsolutni gospodar, ima samo pravo korištenja, ne smije zloupotrebjavati povjereno. Prema tome, ne može se kršćanskom antropocentrizmu pripisati odgovornost za agresivno ponašanje zapadnog čovjeka i civilizacije prema prirodi (Nav. čl. *Civiltà Cattolica*). Treba još tome dodati i to da je taj čovjek sa Zapada dobrim djelom sekulariziran, a njegov mentalitet daleko od vjere i kršćanstva.

Ako se pak kršćanstvu ima što predbaciti, ne može se reći da nije upozoravalo na opasnosti, da nije tražilo rješenja, da nije pozivalo čovječanstvo da prestane s razaranjem svake vrste. I ova je Papina poruka na neki način upozorenje kako je već došlo vrijeme da čovjek svojim licem, svojim odnosom prema Zemlji, prirodi i ljudima, što više mora odraziti lik milosrdnog Boga Oca.

RJEŠENJE U EKOLOGIJSKOJ SVIJESTI I SOLIDARNOSTI

Taj dokument je dokaz da Papa i kršćanstvo osuđuju ekologijsku degradaciju koju je uzrokovalo ljudsko ponašanje, rasipni potrošački mentalitet Zapada. Polazeći od svijesti o unutarnjem i dinamičnom redu u svemiru i svijetu, od svijesti da je Zemlja zajednička baština, treba razviti međunarodnu suradnju, solidarnost među narodima, izlazeći ususret siromašnima, stvarajući nove odnose među narodima i državama. Solidarnost jača mir. Dapače, Papa traži razvijanje nove solidarnosti s naraštajima koji tek dolaze. Važno je Papino naglašavanje ekologijskog problema kao moralnog problema, u čijoj je pozadini nepoštivanje čovjeka i života. Kao rješenje predlaže novi stil života, gotovo evandeosko siromaštvo, da život obogatimo duhovnim, moralnim i estetskim vrednotama, odbacimo individualizam i otvorimo se drugima. Države, organizacije, međunarodna zajednica može nešto učiniti. No bitno je da pojedinci, kršćani prihvate novi stil života, budu solidarni s drugima, svijetom i prirodom u kojoj i s kojom su pozvani živjeti. Čovjek će preživjeti bude li poštivao svoju sestu Zemlju.

Zanimljivo je da Papa u toj poruci ne nastupa kao stručnjak već pristupa problemu poistovjetivši se sa suvremenim čovjekom, s njim promatra i

razmišlja nad razaranjem prirode, o trpljenju Zemlje. Uopće, naprimjer, ne spominje nuklearne centrale i Černobil. Očito nije htio ući u to pitanje, nego se tek načelno osvrće na znanstveni i tehnologijski napredak i na njegove posljedice.

Ostaje nam da vidimo kakav će biti odjek te Papine ekologijske poruke. Ekologija danas ima određenu duhovnu i pokretačku snagu, ekologijski pokret je znak našeg vremena, a mogao bi biti i prinos ostvarenju novog mentaliteta i nove civilizacije.

PEACE WITH GOD THE CREATOR – PEACE WITH THE WHOLE CREATED WORLD

The author gives a critical and complete survey of the letter of John Paul II on the occasion of the world Peace Day 1990.

The author points out that it is a first Pope's document on ecology and also gives a survey of the press referring to him.